

HARALD MELLER + KAI MICHEL + CAREL VAN SCHAIK

az Erőszak Evolúciója

MIÉRT VÍVUNK HÁBORÚKAT,
HA BÉKÉT AKARUNK?

FORDÍTOTTA + CSORDÁS GÁBOR

A könyv megjelenését a kiadói program keretében
a Nemzeti Kulturális Alap támogatta.

Nemzeti
Kulturális
Alap

A mű fordítását a Goethe Intézet támogatta.

A fordítás alapjául szolgáló mű:

Harald Meller – Kai Michel – Karel van Schaik

*Die Evolution der Gewalt. Warum wir Frieden wollen,
aber Kriege führen. Eine Menschheitsgeschichte*

© 2024 dtv Verlagsgesellschaft mbH & Co. KG, Munich/Germany

Hungarian translation © Csordás Gábor, 2026

Hungarian edition © Typotex, Budapest, 2026

Engedély nélkül semmilyen formában nem másolható!

Ezt a könyvet ember írta és ember fordította.

ISBN 978 963 493 379 3

A borító Albrecht Altdorfer *Nagy Sándor csatája* (1529)
című festményének felhasználásával készült.

Kedves Olvasó!

Köszönjük, hogy kínálatunkból választott olvasnivalót!

Újabb kiadványainkról, akcióinkról a www.typotex.hu
és a facebook.com/typotexkiado oldalakon értesülhet.

Typotex Kiadó

Alapította Votisky Zsuzsa, 1989

A kiadó az 1795-ben alapított Magyar Könyvkiadók
és Könyvterjesztők Egyesülésének tagja.

Felelős kiadó: Németh Kinga

Felelős szerkesztő: Juhász Emese

Szerkesztette és tördelte: Leiszter Attila

Borítóterv: Somogyi Péter

Nyomta és kötötte: Generál Nyomda Kft., Szeged

Felelős vezető: Hunya Ágnes

+ T A R T A L O M +

A HULLAGÖDÖRBŐL	7
-----------------	---

I + NEM KÁIN GYERMEKEI

1 Háború az emberi természet körül	19
2 Miről beszélünk, amikor háborúról beszélünk?	37

II + AZ EVOLÚCIÓS ALAP

3 Hogyan lettünk emberek	43
4 Az agresszióról	54
5 Kollektív erőszak	70
6 Az igazság a csimpánzokról és a bonobókról	79
7 A vadászó-gyűjtögetők tanulságai	89
8 Háborús lélektan	100

III + RÉGÉSZETI NYOMKERESÉS

9 Kihűlt esetek a jégkorszakban	119
10 A háború szülési fájdalmai	135
11 Amikor mindennapossá vált a háború	163
12 Sárkányfogak: kikel a háború vetése	174
13 A hősök születése	193

IV + A HÁBORÚ TOTÁLISSÁ VÁLIK

14 Az állam mint háborús gépezet	207
15 A háború mint az élet vezérlő elve	227
16 Háború a nők ellen	245
17 Isten nevében	252
18 A fenevad megszelídítése	273

TIZENKÉT TANULSÁG	283
-------------------	-----

<i>Köszönetnyilvánítás</i>	289
<i>Irodalom</i>	291

A HULLAGÖDÖRBŐL

A végén ottmaradtak meztelenül a csatatéren. Nemcsak az életüktől fosztották meg őket, hanem a ruhájuk, a csizmájuk is hiányzott, minden, amijük csak volt. A 47 férfit kirabolva és megkínózva egy tömegsírba dobták. Némelyik koponyában még ólomgolyó volt. Semmi nem árulta el többé, ki volt barát és ki ellenség.

A parasztok eleinte még igyekeztek rendet tartani, a végén már csak hagyták, hogy a tetemek a gödörbe puffanjanak. Csupán az utolsó két halottat rendezték el legfelül a megfeszített Krisztus testhelyzetében. Az egyik a hátán feküdt, szélesen széttárt karokkal, üres szemét az égre szegezve. A másik a hasán nyugodott, és a testek tömegén át a pokol irányába nézett. Jelet akartak hagyni a parasztok, *memento morit* az örökkévalóságnak? Vagy csak szentségtörő kommentárt egy háborúhoz, amelyet mindkét oldalon Isten nevében vívtak, de egyedül ezen a napon több mint hatezer ember életébe került?

Könyvünk egyik szerzőjének vezetésével 2011-ben bukkantak régészek erre a lützeni tömegsírra. 1632 novemberében a harmincéves háború egyik fő ütközete dült ott. A protestáns sereg II. Gusztáv Adolf svéd király vezetésével a Katolikus Liga Albrecht von Wallenstein irányította császári csapatai ellen harcolt. Becslések szerint 36000 katona találkozott Naumburg és Lipcse között a hajdani Via Regián.

Miközben a svéd uralkodó a mai napig márványkoporsóban nyugszik Stockholmban más királyok mellett, és Lützennél emléktemplomot szenteltek neki, az ezer és ezer egyszerű katona feledésbe merült. Csak a régészet hozott vissza negyvenhetet közülük az emlékezetbe.

Ez a Lützennél talált egyetlen sír. És talán az egyetlen, amely fennmaradt az időben. Az elesettek sírjait felnyitották, hogy csontvázukat csontmalomban megőrljék, és lisztjükkel megtrágyázzák a földeket. Salétromfőzők is kiástak holttesteket – éppen a lőpor gyártásához. A Waterloonál elesettek csontjait közel kétszáz évvel később a cukoripar megvásárolta, hogy a répacukor kívánt fehérségét biztosíthassák.

A lützeni tömegsír ezzel szemben majdnem négyszáz évig érintetlen maradt. Egy tömbben emelték ki, a Hallei Tartományi Őstörténeti Múzeumba vitték, és teljes egészében konzerválták. Antropológusok vizsgálták meg a csontvázakat, és részben tisztázni tudták a sorsukat: azt például, aki hason feküdt a hullagödörben, golyó találta el. Átütötte a bal halántékcsonthátját, amelynek még a szomszédos koponyacsontban is ott voltak a szilánkjai. 40 és 50 év közötti korával egy sokat látott veterán lehetett. Erre vallanak az arcán és az alkarján lévő, begyógyult sérülések is. Ráadásul előrehaladott szifilisz fertőzésben szenvedett. Fogainak és csontjainak izotópos vizsgálata arra utal, hogy Skandinávia délibb vidékeiről származott, és alkalmasint a svéd csapatokhoz tartozott.

A másik legfelül eltemetett, míg élt, az ellenfele volt – és jó húsz évvel fiatalabb nála. A sötét fogak dohány túlzott élvezetéről árulkodnak. Fiatalkorában eltörte a combját; a törésvégék nem illeszkedtek jól, így a bal lába egy tenyérnyivel rövidebb maradt, mint a jobb. A csípő-csonthátján a sántítás okozta artrózis látható. Ő kizárólag lovasként volt bevethető. Úgy tűnik, hogy amikor a császári csapatok megrohamozták a svéd gyalogosokat, leesett a lóról, és életét egy hasába döfött kard oltotta ki.

Így feküdtek tehát az ellenfelek a halálban egyesülve, az emberi történelem egyik legborzalmasabb háborújának áldozataiként. Ám ők is csupán egy kis töredékét képviselik az egésznek. A harmincéves háború a semleges lakosságot sem kímélte. Egész vidékeket pusztított és néptelenített el. Az összes áldozat számát legkevesebb nyolcmillióra becsülik, de egyes történészek jóval több halotról beszélnek.

Az egyik, aki Lützennél szintén halálos sebet kapott, Gottfried Heinrich zu Pappenheim, a Katolikus Liga szolgálatában álló tábornagy volt. Amikor 1632-ben nem sikerült bevennie a Maastricht városa körüli holland állásokat, elvonult, és ehelyett saját szövetségesei földjét fosztogatta. Egy évvel korábban csapatai az elsők között prédálták fel és tették a földdel egyenlővé Magdeburgot. Míg azelőtt 35000 ember élt az Elba-parti városban, utána már 500 sem. Azóta a „magdeburgizálás” a teljes pusztítás és a könyörtelen mészárlás szinonimája lett. Hiába volt Pappenheim filozófiai műveltségéről is híres, csak halált és rettegést terjesztett. A *Theatrum Europaeum* krónikája szerint „Pappenheim emberei, akárcsak a vallonok, teljes keresztényietlen haraggal tombolván [...] kaszaboltak le nőket és gyermekeket egyaránt, még viselős asszonyokat is a házakban és templomokban”.

Lehetséges tehát, hogy a lützeni sír tetején Pappenheim egyik lovasa fekszik, és elképzelhető, hogy ő is nőkre és gyermekekre támadt Magdeburgban. De a hullagödörben elsősorban Pappenheim, II. Gusztáv Adolf ellenfele elit gyalogos egységének, a Kék Brigádnak a katonái nyugodtak. A legfiatalabb közülük alig volt 16 éves.

A katonák csontjai a szenvedés és erőszak elégiáját közvetítik. Skorbutról és angolkórrol, tüdőbajról és parazitás fertőzésekről tanúskodnak. Rosszul gyógyult sérülések újra és újra. Majdnem minden második katonára fejlővést kapott, a többség feltehetően kettő-öt méter távolságból. Közelharc volt. Most negyvenheten visszatérnek a csataterre, *Lützen 1632* néven múzeumot építenek nekik. Ettől kezdve ott mindenki szembenézhet a háború borzalmával.

Egyeseknek a csata tanulságul szolgált. Mégpedig azoknak, akiknek a továbbiakban háborúkért kellett felelősséget viselniük. Pappenheimet is úgy elborították a csatában szerzett hegek, hogy „Sebhelyes Heinrich” lett a neve. II. Gusztáv Adolf pedig egy lovasezred élén az ütközet sűrűjébe vetette magát, hogy győzelemre vezesse övéit. Egy muskétás golyója széttronsolta a bal karját. Aztán egy pisztolylövés érte a hátát. Leesett a lóról, és több tördöfés után egy kürasszír fejlővése végzett vele. Azóta a hadvezérek alig merészkednek személyesen a csataterre. Egy ideig még, mint Napóleon, jól védett helyről, egy domb tetejéről irányították a seregeket. Azóta pedig palotáik vagy bunkereik vastag falai mögött ülve vívnak háborúkat, és küldenek másokat a halálba. Miért hagyják az emberek, hogy így legyen?

*

A lützeni csata után négyszáz évvel is telnek a világ tömegsírjai, így biztosítva, hogy a jövő régészeinek legyen munkájuk. Minél megrázóbbak és nyugtalanítóbbak a mai csataterrekről érkező hírek, annál sürgetőbben merül fel a kérdés: miért nem üzenünk végre és végérvényesen hadat a háborúnak? Nem kell különösebben pacifista indíttatásúnak lennünk ahhoz, hogy ezen csodálkozzunk. Hiszen az emberek elleni erőszak minden emberiség csődjé. Méltatlan egy fajhoz, amelyik olyan büszke az értelmére, mint a *Homo sapiens*. A háború botrány.

A kérdés ma annál nagyobb súllyal esik latba, hogy a háború olyan gyakorlott megfigyelői és teoretikusai szerint, mint a politológus Herfried Münkler, világszerte a harmincéves háborúra emlékeztető formák-

hoz tér vissza az erőszak, amikor martalócok rabolva és erőszakolva, perzselve és gyilkolva járták a vidéket, megállíthatatlanul. A háború, mint egy vadállat, éppen most szabadul meg újra láncaitól, amelyekkel a hadi- és nemzetközi jog fékezte meg?

Tekintettel mindarra a szenvedésre, amely elsősorban a leggyengébbeket sújtja, meglepő, hogy a háború ügyében nem történik meg az, ami a klímaváltozás esetében már régóta: nevezetesen, hogy a Föld államai szövetkeznek megfékezése érdekében. Ami a globális felmelegedést illeti, messzemenő egyetértés uralkodik abban, hogy lényegében emberi tevékenység okozza. A tudomány és a politika nemzetközi szövetsége zászlajára tűzte, hogy feltárja a klímaváltozás okait, és stratégiákat dolgoz ki a megállítására. Rendszeres szuperkonferenciákon, óriási médiafigyelem mellett, a nemzetközi közösség nagy dolgokat visz véghez, hogy egységes klímapolitikát érvényesítsen. Miért nem történik semmi hasonló a szervezett gyilkolás felszámolása érdekében? Miért él tovább még mindig az elképzelés, hogy a háború elkerülhetetlen?

Természetesen létezik az ENSZ Biztonsági Tanácsa, a Nobel-békedíj, valamint nemzetközi egyezmények és intézkedések a béke fenntartása érdekében. Az *Egyesült Nemzetek Alapokmánya* értelmében jó nyolcvan éve tilos a tagállamok számára „minden, egy állam területi épsége vagy politikai függetlensége ellen irányuló [...] erőszak alkalmazása vagy azzal való fenyegetés” – az önvédelmet és az ENSZ BT által elrendelt szankciókat kivéve. De egy határozat, amely végleg végezne a háborúval? Tévedés.

Anélkül, hogy az eddigi eredményeket a legkisebb mértékben is alábecsülnénk: a háború megelőzését szolgáló kutatási ráfordítások a klímakutatáshoz képest mostanáig meglehetősen marginálisak voltak, és kevés nyilvános visszhangot kaptak. „A háború kutatását a legtöbb nyugati egyetemen messzemenően elhanyagolják” – panaszkodott Margaret MacMillan történész. A szociológus Arno Bammé is kifogásolta, hogy a háború a társadalomtudományok „vakfoltja”. Kollégái, Hans Joas és Wolfgang Knöbl egyenesen „háborúelfojtásról” és „háborúfeledésről” beszéltek.

Hogy lehet ez? Vitán felül áll, hogy létfontosságú volna megértenünk a kollektív gyilkolás létrejöttét: a járványokat leszámítva a múltban semmi sem követelt több emberéletet, és semmi sem járt borzalmasabb következményekkel a társadalmakra és a környezetre nézve. A háború költségei, még ott is, ahol nem dül, csillagászatiak: a védelmi kiadások

elképzelhetetlen összegeket nyelnek el. A háborúk a menekülthullámok fő kiváltói, és súlyosbítják a klímaválságot. A szervezett bűnözés is ebben a *par excellence* kivételes állapotban tenyészik a legjobban. És ezzel még meg sem neveztük az igazi Damoklész kardját: a nukleáris fegyverarzenálok a földi élet eltörlésének lehetőségét hordozzák magukban. Miért nem teszünk hát meg mindent, hogy az apokalipszis lovasai közül a leghalálosabbat végleg állatmenhelyre küldjük?

*

Az a tény, hogy az efféle gondolatok a határtalan naivitás gyanúját keltetik, rámutat az alapvető problémára. A háborúk ugyan emberek művének tűnnek, de mintha a klímaváltozással ellentétben nem lennének ember alkotta jelenségek – mármint abban az értelemben, hogy kulturális termékként kiiktathatók volnának. Bár a háború tömeges visszatérése láttán nagy a tanácstalanság, ez figyelemre méltó módon gyakran azzal a fatalista meggyőződéssel jár együtt, hogy legfeljebb egyedi esetekben lehet bármit elérni, mert az ember sorsa a háború.

Ezt a legtökéletesebben 2009-ben az akkori amerikai elnök, Barack Obama fogalmazta meg, éppen a Nobel-békedíj átvételekor mondott beszédében: „A háború, ilyen vagy olyan alakban, az első emberrel jött a világra. A történelmi idők kezdetén erkölcsös voltát nem kérdőjelezték meg; pusztán tény volt, mint az aszály vagy a betegség – azzal törtek előbb törzsek, majd civilizációk hatalomra, azzal rendezték konfliktusaikat.”

Ennél fogva uralkodó nézet, hogy háborúk mindig is voltak, következőképp nem fognak eltűnni. A háborúzás megfelel az emberi természetnek, és a *Homo sapiens* normál állapota. Az ember végül is – Arisztotelész óta tudjuk – *zoón politikon*, politikai lény, és a háború, mint Clausewitz megfogalmazta, nem más, mint a politika folytatása más eszközökkel. Amikor Albert Einstein a háború ősökéről kérdezte Sigmund Freudot, az így válaszolt: „Az emberek tehát lényegében erőszak alkalmazásával oldják meg érdekellentéteiket. Így van ez az állatvilágban is [...]”

És ha emlékszünk az iskolai tananyagra: a történelem talán nem csaták szinte végeérhetetlen egymásutánja? És főszereplői nem a „nagy férfiak”-e, akik mind közül a legnagyobb verekedőkként tűntek ki? Az emberiség legrégebbi eposzaitól, a *Gilgamestől*, az *Íliásztól* és az *Odüssz-*

szeiától a *Biblián* és Shakespeare drámáin át egészen *A Gyűrűk Uráig*, a *Trónok harca*ig, és igen, a *Negyedik szárnyig*: mi uralja a történeteket, ha nem a gyilkosság és az öldöklés?

Első pillantásra a régészet nem szolgál reménykeltőbb leletekkel. Legalábbis ezt sugallja a legújabb ásatásokra vetett pillantás: Szibériában a világ egyik legősibb erődítményét találták meg. Vadászó-gyűjtögetők már 8000 évvel ezelőtt árkot, sáncot és palánkot emeltek ott. A szlovákiai Vráblében régészek egy 7000 éves település árkában 38 csontvázat fedeztek fel. Egy kisgyereket leszámítva mindegyiknek hiányzott a feje. Az avariszi palotából előkerült tizenkét levágott kéz vizsgálata igazolja: ezek az egyiptomi fáraó legyőzött ellenségeitől származó trófeák voltak. A törökországi Karahan Tepe rejtélyes kőkorszaki szentélyében pedig a régészek egy életnagyságnál nagyobb férfiszoborra bukkantak, aki kezében tartja merev péniszét. Mellette egy keselyű figurája. Ez volna az ősi Ádám, minden kegyetlenség ősatya, annak a „toxikus maszkulinitásnak” a 10500 éves bálványa, amelyet ma a tomboló erőszak felelősének tartanak?

Az efféle leletek illenek azokhoz az ösztönös meggyőződésekhöz, amilyeneket sok ember ápol fajtársairól – nevezetesen, hogy nem különösebben jók. Ennek megfelelően rossz a véleményük a távoli ősidőkben élt elődeikről is. Nem bunkókkal zúzták be egymás fejét? Sokáig vigasztalódhattak azzal, hogy a filozófus Thomas Hobbesnak ugyan igaza van, és az ember embernek farkasa, de ma, a civilizált világban megzaboláztuk sötét hajlamainkat. A háború valami elavult, primitív dolog, amely legfeljebb a sokáig „alulfejlettnak”, ha nem egyenesen „vadnak” vagy „barbárnak” nevezett világtájakat sújtja. A Nyugatra hárul tehát a feladat, hogy világrendőrként lépjen fel, és békét teremtsen a glóbusz más tájain. A háborúkat állítólag csak gyors, tiszta kommandós akcióként vívják, hogy a világ utolsó zugát is jobb belátásra bírják.

Az ilyen gondolkodás az elmúlt években illúzióként lepleződött le. A háború ismét elérte a mi boldog szigetünket, először „civilizálatlan” formájában, terrorként, mára pedig állami hadseregek összecsapásának hagyományos alakjában is. Mindenütt fegyverkeznek, a fegyveripar magas fordulatszámom termel. Már a nyugati társadalmaknak is a lelkére kötik, hogy készüljenek háborúra, és javítsák védelmi képességüket.

Azonban, ha a háború elkerülhetetlen emberi sors: mi marad a rezignáción – és a harcokcsikba, bunkerekbe, kamikazedrónokba való befektetésen kívül? A tanácstalanság a talkshow-kban kézzelfogható.

Tehát legfőbb ideje egy evolúciós, egyszersmind archeológiai állapot-felvételnek. Szilárd talaj kell a lábunk alá. Ezért fogjuk ebben a könyvben az erőszak evolúciójának és a háború születésének összefüggéseit rekonstruálni, és megmutatni, hogy nem vagyunk háborúra kárhozthatva.

*

Érintettük az egyik központi okát annak, miért végeztek eddig viszonylag kevés kutatást a háború gyökereinek feltárására. Ha valóban már az első emberekkel együtt jött a világra, eredetének kérdése fel sem merül. Az következne belőle, hogy a háborúskodás mélyen bele van írva a biológiánkba.

Ezt „a háború örök” motívumot a közelmúltban kifejezetten kiemelkedő személyek képviselték. Emiatt sok kultúra- és társadalomkutató nem nyúl hozzá, és beéri olyan általános megállapításokkal, mint hogy a háború „az emberi együttélés elemi jelenségei” közé tartozik, „és tértől és időtől függetlenül az ember legbenső lényegében gyökerezik” (Bammé) – anélkül hogy alaposabban kifejtene.

Itt az attól való félelem működik, hogy „biologizmusra” adják a fejüket, vagyis az embereket és társadalmakat a génjeik által determináltként írják le, és ezzel a háborút „természetesként” legitimálják. Ami a dolgot különösen kényessé teszi: a háború, ha a szereplők oldaláról nézzük, lényegében férfiügy – és bizony, az erőszak tekintetében markáns nemi különbségek léteznek. Ha tehát a háborúk evolúciós gyökereinek nyomába eredünk, nem rögzítjük-e ezzel a nemi szerepeket, és nem korlátozzuk-e a nőket az áldozat szerepére?

Mivel az evolúcióelmélet még jócskán a 20. században is szociáldarwinista álláspontokat képviselt, amelyeket mintha csak azért gyártottak volna, hogy a ragadozókapitalizmust és az erősebb jogát, továbbá a férfis és a nyugati dominanciát igazolják, rögzült valami, amit evolúciós tabuként lehet leírni: minden biológiai és evolúciós magyarázat elutasítása az emberi viselkedést és társadalmakat illetően.

Ami egykor értelmes vonakodás volt a tendenciózus biologizálástól, ma azzal fenyeget, hogy tudatlansággá silányul. Az emberi lét evolúciós gyökereivel kapcsolatos nézetek radikálisan megváltoztak. Senki sem hisz már a determinizmusban. Az emberek nem génjeik rabszolgái. Éppen ellenkezőleg: a *Homo sapiens*, ami viselkedését illeti, nagymértékben

alakítható, rendkívüli hajlékonyságú faj. Az embert csak a kultúra és a természet alig szétválasztható összjátékában lehet megérteni.

Az evolúciós tabut végzetessé teszi, hogy a háborúnak kedvez. Az evolúció figyelmen kívül hagyása ugyanis a háborút örök adottságnak láttatja. Azzal, hogy kizárólag a történelmi időkre koncentrálnunk, vagyis arra a jó ötezer évre, amelyből írott forrásaink vannak, és amelyben az emberek államokban élnek, olyan benyomás keletkezik, mintha a háború mindig is létezett volna. Így azonban az emberiség történelmének mindössze egyetlen százalékát vesszük figyelembe – még hozzá éppen azt az egy százalékot, amelyben a háború már teljesen kifejlődött. Emiatt viszont egyáltalán nem ismerhetők fel a létrejöttét előmozdító tényezők. Ezzel a redukcióval egy mizantróp fantazmát tartunk életben, amely mindannyiunknak árt, amely szerint az emberek mélységesen háborús természetű lények. A legkevésbé sem véletlen, hogy éppen a világ autokratái és populistái imádják az emberi természet erőszakosságát napirenden tartani, hogy abból a kemény kéz jogát vezessék le.

Elengedhetetlenül fontos, hogy bevonjuk az emberiség történelmének fennmaradó 99 százalékát, és tudományosan garantált alappal rendelkezünk, amely cselekvőképpé tesz bennünket. Ezért a könyv egyik alapvető tézise így szól: a háborút még korántsem értettük meg igazán a maga mivoltában. A feltevés, hogy azért viselünk háborúkat, mert ez bele van programozva a *Homo sapiens* örökítőanyagába, éppoly elavult, mint amennyire téves. Abba kellene hagynunk saját őseink befektetését.

Ez semmiképp sem azt a népszerű félreértést jelenti, hogy romantikusan megszépítjük az előtörténetet, amit előszeretettel kötnek Jean-Jacques Rousseau nevéhez. Nem arról van szó, hogy evolúciós múltunkat a béke paradicsomává stilizáljuk, vagy azt állítjuk, hogy az emberek alapvetően jók. Hiszen nyilvánvaló, hogy időtlen idők óta létezik erőszakos oldaluk. Másként nem lenne magyarázható az a körülmény, hogy a háború szinte univerzális jelenséggé válhatott, és ma is mindenütt gyorsan újra fellobban. Ennek evolúciós szubsztrátuma benne kell, hogy legyen az emberben.

Természetünk furcsán ambivalens: egyfelől az embereknek nehezükre esik megölni fajtársaikat. Erős ellenállás van bennük ezzel szemben – kivéve pszichopátiás személyiségzavar, masszív elbutulás vagy kivételes erejű indulat fennállása esetén. A legkevésbé sem vagyunk *natural born killers*. Különben az emberek nem menekülnének a háború elől, hanem lelkesen rohannának a frontra.

Másfelől, bár döbbenten állunk a jelenlegi háborúk előtt, és mélyen megráz kegyetlenségük, mégis szeretjük a szabadidőnket iszonyatosságok: gyilkosságok, szörnyek, zombik élvezésével tölteni. Akár a *Tetthely* sorozat vasárnapi folytatása, akár egy true crime podcast, ego-shooter vagy romantasy könyvek – alig van valami, ami jobban lenyűgözne, mint az emberölés, ami jobban csiklandozna, mint a csonkítás, kínzás és megsemmisítés, még ha egy sárkány tüzes lehelete által is. Élvezzük az eposzi csatákat: akár Mordor orkjai ellen, akár az Éjkirály csapatainak lekasabolásával. És ha Ridley Scott filmet csinálna *Lützen 1632* címmel, az is kasszasiker lenne. Miféle sötét vágyak tartanak bennünket a markukban?

*

Az ilyen, a sötétség szívébe vezető kutatásokhoz több kell egyetlen tudománynál. Először is evolúciós antropológiára és főemlőskutatásra van szükség, amelyek feltárják bennünk az állati örökséget, és felfedik a biológiai és kulturális evolúció összjátékát, nem utolsósorban a legközelebbi rokonainkkal, a csimpánzokkal és bonobókkal való összehasonlítás révén. Másodszor régészet kell hozzá, hiszen az kézzelfogható bizonyítékokkal szolgál a múlt erőszakos cselekedeteinek felderítéséhez. Harmadszor történelem- és vallástudományra van szükség, amelyek megmagyarázzák, miként válhatott a háború, a gyilkosság és az emberölés a civilizáció kézjegyévé. Ezért fog itt munkához egy olyan szerzőcsapat, amely lefedi ezeket a területeket, és szakértelmét főemlősökön végzett terepkutatásokkal, ásatásokkal és csatatéri régészettel, valamint háborúról szóló kiállítások rendezésével igazolta, továbbá számos könyvben és tanulmányban feldolgozta az erőszak evolúciója szempontjából releváns különféle aspektusokat.

Természetesen az etnográfát is bevonjuk, hiszen értékes felismeréseket nyújt. Ám óvatosságra van szükség. Mivel a messzi előtörténetről sokáig több mint szegényes volt a tudásunk, olykor túlságosan is szívesen segítettünk magunkon azzal, hogy a hézagokat őshonos kultúrákról szóló beszámolókkal töltöttük ki. Ez gyakran körkörös érveléshez vezetett, hiszen a múltba azt vetítették vissza az etnográfából, ami éppen odaillőnek tűnt. Tetszés szerint hol a dél-amerikai, vérszomjas yanomamiakat vették elő, hol a Maláj-félsziget batekjait, akik egymás között és idegenekkel szemben is elfogadhatatlannak tartanak minden erőszakot.